

ТЕОРІЯ ПОЛІТИКИ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2024.35.01>

УДК 321.7:323(477)+355/359

Ольга Бабкіна,

*доктор політичних наук, професор,
завідувачка кафедри політичних наук,*

*Український державний університет імені Михайла Драгоманова
ORCID: 0000-0003-3594-3298; email: o.v.babkina@udu.edu.ua*

Станіслав Дячок,

аспірант кафедри політичних наук,

*Український державний університет імені Михайла Драгоманова
ORCID: 0009-0008-3702-7908; email: dyachok8@gmail.com*

ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ В УКРАЇНІ ДО І ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ: НОВІ ВИКЛИКИ

Актуальність теми статті полягає у тому, що політичні режими та політична система загалом є ключовими факторами для розуміння політичних процесів у тій чи іншій країні, є сукупністю методів, способів і засобів здійснення влади. Тому, характер політичного режиму в тій чи іншій країні відображає реальне співвідношення влади і суспільства в країні, особливості та рівень розвитку громадянського суспільства, політичної доктрини множинності, різних груп впливу, принципи організації політичного життя та правил гри в політиці, зокрема на законодавчому рівні. Тема є актуальною для України як для держави, що розвивається та стоїть на шляху демократичних перетворень, прагнучи при цьому стати країною членом ЄС, інтегруватися в євроатлантичні політичні, економічні та безпекові структури. Тому для України, яка за історію своєї незалежності пережила ряд революцій («Помаранчеву революцію» та «Революцію Гідності») і зараз знаходиться в стані повномасштабної війни з боку Російської Федерації дуже актуальною залишається проблема наявності належних, ефективних, стабільних інституційних процесів і політичного розвитку та реформування системи державного управління.

У статті проаналізовано трансформацію політичних режимів України на передодні та під час дії воєнного стану, введеного після початку повномасштабного російського вторгнення на територію України. Зроблено висновки щодо ключових напрямків і завдань повоєнного відновлення України та можливого розвитку політичної системи. Мета статті у з'ясуванні особливостей політичних режимів та їх трансформацій в Україні до запровадження воєнного стану через початок повномасштабного вторгнення російської федерації та після, а також пов'язаних із цим глобальних викликів та проблем, які відбуваються, а також у прогнозуванні можливих варіантів розвитку суспільно-політичного життя в Україні в післявоєнний період.

Ключові слова: *політика, політичний режим, гібридність, трансформації, громадянське суспільство, групи впливу, політичне життя, президент, парламент, правила гри в політиці, виклики, загрози, проблеми, ризики.*

Вступ. Поняття «політичний режим» є одним зі загальноприйнятих в сучасній політичній науці. Ця наукова категорія, що характеризує способи, форми, засоби й методи реалізації політичної влади, сприяє адекватній оцінці сутності держави, оскільки в межах однієї форми правління на різних етапах її розвитку політичне життя може суттєво видозмінюватись за характером, змістом. Політичні режими можуть бути відкритими, закритими, проміжними, демократичними, тоталітарними й авторитарними, воєнізованими, громадянськими і змішаними, клерикальними, теократичними та ін. Усе це спричиняє суттєві відмінності у взаєминах між особистістю, суспільством і державою в різних країнах, що позначається на своєрідності політичного режиму. Отже, політичний режим тісніше та безпосередніше пов'язаний із сутністю держави, ніж інші її форми.

Політичний режим – система засобів і методів здійснення політичної влади; модель, форма взаємодії державно-владних структур і населення, форма передачі політичної волі

суб'єктам підвладної підсистеми, методологія та сукупність процедурних, інформаційних і телеологічних принципів прийняття політичних рішень.

Будь-який політичний режим визначається такими основними чинниками: 1) процедурами і способами організації владних інститутів та безпосереднім здійсненням влади; 2) стилем ухвалення суспільно-політичних рішень; 3) взаємовідносинами між політичною владою та громадянами; 4) методами впровадження, легітимації та комунікації політичних рішень, аргументами формального доведення справедливості владних вимог.

У конкретнішому розумінні, поняття «політичний режим» охоплює: порядок формування представницьких установ; становище та умови діяльності політичних партій; правовий статус особистості, права та обов'язки громадян; порядок функціонування регулятивних (каральних) і правоохоронних органів; співвідношення й регламентацію дозволеного та забороненого, характеристиками процедур та методів персоналізації влади комунікацією всередині політичної еліти, формування режимних характеристик прийняття політичних рішень і системою організації інформаційного та комунікативного забезпечення влади, зворотним зв'язком між владою та суспільством.

Будь-який політичний режим залежить від таких чинників: співвідношення політичних сил у суспільному організмі; особи загальнонаціонального лідера та якості правлячої еліти; історичних соціокультурних традицій; політичної культури населення. Щоб усвідомити сутність політичного режиму, слід пам'ятати, що він складається спонтанно внаслідок спільних зусиль багатьох суб'єктів політичного процесу, і не може бути встановлений конституціями або іншими законами.

Саме політичний режим формується, як система закритих і відкритих процедур зв'язку між населенням та владою. Причому саме політичним режим узагальнює категорії та компоненти масової політичної свідомості, саме політичний режим встановлює систему вторинних компонентів політичної мобілізації, саме політичний режим покликаним встановити певні характеристики політичної системи щодо засобів здійснення політичної волі.

З аналітичної точки зору, політичний режим складається з трьох основних компонентів. Перший компонент, який складає зміст поняття «політичний режим» – це права та свободи особистості, пріоритетний тип її політичної культури, поведінки, свідомості. Саме цей компонент покликаний розставити пріоритети в системі політичної регуляції, віддати більшість важелів державі чи прив'язати політику до цільності та поступовості відслідковування політичної волі громадян.

Другий компонент змісту поняття «політичний режим» також має кілька вимірів, обумовлених рівнем і якістю соціально-економічного розвитку суспільства, принципом поділу влади, вимірами партійної системи, статусом політичної опозиції, а також режимом діяльності медіа, армії, поліції, церкви.

Третій змістовий компонент політичного режиму – це методи здійснення політичної влади. Система інструментаріїв політичної влади, розвитку системи комунікації, операторів вплетення політичної волі виборців у систему прийняття та кореляції змісту політичних рішень. Особливо важливо у політичному режимі питання встановлення легальних пріоритетів влади, орієнтирів політичного розвитку. Фактично, політичний режим, як аналітична основа для аналізу владної моделі та політичної системи у певному суспільстві – субкультурне явище, що об'єднує систему влади та місце в політиці людини, її інтересів і домінант підкорення у політичному процесі.

Мета статті полягає у з'ясуванні особливостей політичних режимів, їх трансформацій в Україні до запровадження воєнного стану через початок повномасштабного вторгнення РФ та після, а також пов'язаних із цим глобальних викликів і проблем, які відбуваються; у прогнозуванні можливих варіантів розвитку суспільно-політичного життя в Україні у післявоєнний період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні маємо багато наукових досліджень, присвячених розгляду особливостей політичних режимів та їх трансформації,

проблем і викликів, які виникають у цих процесах. Зокрема, наукові праці з вказаної теми опублікували О. Бабкіна, Ю. Мацієвський, Г. Зеленько, Г. Хейл, О. Майборода, Т. Бевз та ін. Опираючись на запропоновані у цих працях періоди розвитку типу політичного режиму в Україні, можна взяти за основу зміни політичної системи, які здійснювалися у рамках конституційного процесу, коли відбувалося певне балансування між президентсько-парламентською республікою або послабленням компетенцій президента на користь парламенту, що означало перехід до парламентсько-президентської форми державного правління з відповідною видозміною політичного режиму. Можна констатувати, що ця проблема потребує подальшого дослідження в динаміці, а саме на рівні розвитку та трансформації, які постійно відбуваються в залежності від змін на законодавчому рівні, політичних та інших подій в Україні, проблем і викликів, які виникають в умовах війни.

Методами дослідження є сучасні загальні та спеціальні методи наукового пізнання, серед яких аналіз, синтез, індуктивний і дедуктивний методи, узагальнення, абстрагування, прогнозування. Опираючись на різні аналітичні джерела, такі як законодавство, наукові статті, матеріали конференцій, вісники, сформовано уявлення про політичні режими в Україні до та під час воєнного стану, окреслені наявні проблеми, виклики та перспективи розвитку за сучасних реалій.

Результати та дискусії. *Політичні режими в Україні до початку повномасштабного російського вторгнення.* Політичним режимом є сукупністю методів, способів і засобів, за допомогою яких здійснюється політична влада. Тому, характер політичного режиму відображає реальне співвідношення влади та суспільства в країні, особливості та рівень розвитку громадянського суспільства, політичної різноманітності, груп впливу, реальну картину принципів організації політичного життя та правил гри в політиці.

Політичний режим – це, в першу чергу, правила гри, тобто співвідношення формальних і неформальних інститутів у політичному процесі, які після Євромайдану змінилися неістотно. За усіма характеристиками політичний режим в Україні залишається, за класифікацією Freedom House, гібридним, а Україна є «частково вільною країною». Водночас не можна ігнорувати той факт, що протягом останніх семи років перед початком повномасштабної війни в Україні відбулися інституційні зміни, завдяки яким створюються передумови для якісних змін політичного режиму. Йдеться, по-перше, про посилення процесів політичної конкуренції завдяки розширенню повноважень парламенту і поверненню до парламентсько-президентської республіки; по-друге, запровадження електронного декларування для народних депутатів, депутатів місцевих представницьких органів, державних службовців, чиновників та ін., що є фактором, який істотно знижує політичну корупцію; по-третє, децентралізація фінансів, що стимулює розвиток регіонів і так само створює підстави для посилення політичної конкуренції завдяки дифузії політичних сил; по-четверте, запровадження пропорційної виборчої системи до парламенту стимулює оновлення політичних партій; по-п'яте, запровадження державного фінансування політичних партій знижує їх залежність від олігархічного капіталу; по-шосте, реформа держслужби, в основі якої створення сервісно орієнтованої держави; по-сьоме, істотне посилення організацій громадянського суспільства й істотна трансформація ціннісної системи, зміна зовнішньополітичних пріоритетів у напрямі європейських цінностей (інституціоналізація проєвропейської політики завдяки асоціації України та ЄС), посилення громадянської та політичної активності, які є найрозвиненішим в Україні суспільним інститутом. З огляду на те, що такі нововведення мають кумулятивний ефект, це дає підстави для оптимізму щодо поступового, хоча й доволі тривалого у часі, виходу з гібридного політичного режиму (Майборода, 2022, с. 137-138).

Аналіз не стільки політичних інститутів, які закріплені в Конституції України та відповідних нормативно-правових актах, скільки дійсних політичних реалій в країні є дуже актуальним і плідним, з точки зору розуміння реального стану справ у політичному житті суспільства, його руху до демократії чи у зворотному напрямку. Політичний режим в Україні за часів незалежності пройшов декілька стадій, але його характеристика пов'язана з

категоріями і гібридності, і гібридного політичного режиму, суттю якого є співіснування демократичних політичних інститутів, що формально діють, зі специфічними політичними процесами життя не за законом, а «за поняттями». Переплетіння цих двох інститутів і становить суть гібридного політичного режиму, який в Україні має ще й чітко виражене кланово-олігархічне забарвлення (Зеленько, 2022, с. 7).

Проблема такої гібридності є не стільки нормотворчою, а нормозастосовчою. Хоча саме правовий вакуум на етапі процесу формування та створення демократії став ще однією з причин формування гібридного політичного режиму в Україні. Після прийняття демократичної за змістом Конституції в 1996 р. не було ухвалено великої кількості законів, які б забезпечували відповідні процедури її функціонування, хоча такі закони були необхідні, а їх ухвалення відразу після прийняття конституції дало б значний поштовх демократичним процесам в Україні. Йдеться про інститут імпичменту, закони про ВРУ, про КМУ, інститут політичної відповідальності. Тому, склалася ситуація дефіциту інституціоналізації влади, що сприяло корупції, утвердженню преференцій фінансово-промислових груп у всіх сферах життя. Ці процеси поступово стали руйнувати державу через вихолощення її функцій.

Основними причинами такого гібридного режиму стали політичні рішення економічного спрямування – монополізація економіки через непрозорий процес приватизації державних підприємств, закріплення фактичної президентської форми правління Л. Кучми, захоплення держави олігархією вже на початку 2000-х років. Критерієм ефективності політики стала його належність до певної фінансово-промислової групи, натомість професіоналізм, досвід, об'єктивність відійшли на другий план. За часів правління В. Ющенка почався певний відкат у сторону демократизації політичного режиму, зокрема внесені зміни до Конституції України щодо парламентсько-президентської форми правління, коли зменшили повноваження Президента і збільшили повноваження Верховної Ради. Проте в жовтні 2010 року під час правління В. Януковича Конституційний суд визнав неконституційним Закон «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV (політреформу 2004 року) у зв'язку з порушенням процедури його розгляду і ухвалення і відновив дію Конституції України 1996 року (Рішення Конституційного Суду України.). Таким чином, В. Янукович через Конституційний суд змінив форму правління в Україні, повернувши її від парламентсько-президентської знову до президентсько-парламентської, всупереч Конституції, яка чітко дає такі повноваження лише Верховній Раді. Після цього рішення КСУ повноваження Президента значно розширились, а кланово-олігархічне забарвлення гібридного політичного режиму в Україні значною мірою посилювалось під час правління В. Януковича.

За останні роки після Революції гідності 2014 р. вдалося ухвалити велику кількість нормативно-правових актів, які змінили інституційну матрицю України, хоч і повільно, але почали відхід від кланово-олігархічного політичного режиму:

- посилювалися процеси політичної конкуренції завдяки розширенню повноважень парламенту і поверненню до парламентсько-президентської форми правління;
- запровадження е-декларування для народних депутатів, місцевих представницьких органів, державних чиновників, що сприяло боротьбі з політичною корупцією;
- реформа децентралізації стимулювала регіони, посилювала конкуренцію;
- запровадження змішаної системи виборів до парламенту, коли частина депутатів обираються за мажоритарною системою у регіонах, а більша частина – в загальнодержавному багатомандатному окрузі за виборчими списками від політичних партій, що стимулювало оновлення останніх;
- запровадження державного фінансування політичних партій, тобто знижено їх залежність від кланово-олігархічних груп;
- формування антикорупційних органів;
- істотне посилення організацій громадянського суспільства.

Як наслідок, інтегральний індекс демократії істотно покращився – з 4,61 пункт в 2017 р. до 3,39 у 2020 р. Отже, політичний режим довоєнної України явно не був демократичним,

але не був він і тоталітарним, оскільки очевидним був процес інституціоналізації автономних гілок влади, прав громадянського суспільства та поступовим зменшенням впливу кланово-олігархічних груп на політичні процеси (Бабкіна, 2024, с. 20-23).

З таким політичним режимом Україна увійшла в драматичний етап своєї історії – етап повномасштабної російської агресії, що розпочалась 24 лютого 2022 р. і не могла не позначитися на політичних процесах. І не тільки тому, що такі зміни передбачені Законом України «Про правовий режим воєнного стану», тобто такими обмеженнями як: призупинення виборів до всіх органів влади; заборона проведення референдумів, демонстрацій, мітингів; утвердження військових адміністрацій. Зрозуміло, постають питання:

- Як зміниться склад політичних гравців?
- Яких перетворень зазнає політичне середовище України?
- Як не послабити, а в умовах війни і обмежень продовжити розвивати демократичні інститути України?

Політичний режим в Україні після початку повномасштабного російського вторгнення. Широкомасштабна війна переформувувала політичне та інформаційне поле України. Однак, зміни в політичній системі України не відмінила, адже продовжують функціонувати всі гілки влади з відповідним розподілом повноважень. ВРУ ухвалила на 15 % законів більше, ніж у попередній період. Проте рівень довіри до парламенту втратив мінус 19 % у порівнянні з іншими структурами. Прийняття рішень переміщується до інституту президента та ЗСУ, що стали центром прийняття найважливіших воєнно-політичних рішень. Вони повністю репрезентують державу з її нічим не обмеженим правом в умовах тотальної війни мобілізувати все і всіх, всі необхідні ресурси. На перший план висувається постать лідера, який уособлює здатність і рішучість успішно протистояти вторгненню, що загалом є типовим для авторитарних режимів минулого століття (США – Ф. Рузвельт, Велика Британія – В. Черчилль, Франція – Ш. де Голль).

Влітку 2023 року були проведені в Україні опитування, які свідчать про високий рівень довіри до В. Зеленського на посту Президента і Верховного головнокомандувача. Але підпорядковане становище інститутів поза домінуючим симбіозом (Президент — ЗСУ) означає ще й відмову від публічного обговорення сценаріїв можливих дій, пріоритетів у цілях, а критика виключається з правил. Багато демократичних процедур призупинено тотальною війною (Бабкіна, 2024, с. 20-23). Водночас централізована влада обмежує можливості регіональних і місцевих органів керувати і впливати на соціально-економічні та політичні процеси на своїх рівнях.

Так, Указом Президента України від 24.02.2022 р. № 68/2022 «Про утворення військових адміністрацій», після повномасштабного вторгнення РФ, щоб здійснювати керівництво у галузі забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку, на всій території України утворено військові адміністрації (Про утворення військових адміністрацій). Відповідно до статті 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. визначені такі види військових адміністрацій, як обласні військові адміністрації; районні військові адміністрації та військові адміністрації населених пунктів (міські, селищні, сільські). Військово-цивільні адміністрації, що формуються на термін дії воєнного стану, переймають частину функцій і обласних рад, і представницьких установ. Це відтак є певним викликом для демократії, особливо з урахуванням того, що відбувається на фоні зростання довіри до силових структур.

Воєнний стан в Україні вимагає змін і в роботі парламенту. Триває велика стагнація законодавчої гілки влади, парламент не насичується новими кадрами, а старі все більше губляться (Матяш, 2023), не відвідують засідання та «втомились від війни», а іноді маніпулюють, розуміючи свою потрібність (Железняк, 2024). Проте не зважаючи на ці негативні фактори, парламент продовжує функціонувати та займається ключовими питаннями, такими як інтеграція до Євросоюзу, бюджетна політика тощо. На фоні викликів, пов'язаних із війною, парламент повинен прагнути забезпечити баланс між потребами

оборони та безпеки, а також зберегти свої функції, що є одним з основних складових демократичних інститутів.

Отже, наразі є певна криза в діяльності Верховної ради України, зокрема через більше зосередження влади (владних повноважень) саме у органах виконавчої влади, що очолюється фактично Президентом України, а відтак Верховна Рада України не в повній мірі здійснює свої функції, зокрема парламентського контролю, а саме контролю за виконанням обов'язків та здійснення повноважень органами виконавчої влади. Також негативним фактором, що впливає на діяльність парламенту, є падіння рівня довіри серед населення до парламенту. Це є взаємопов'язаними факторами. Падіння рівня довіри до парламенту як до законодавчої гілки влади тягне за собою падіння рівня довіри громадян до політичних партій, як до політичного інституту загалом. Хоча більшою мірою це стосується політичних партій, що представлені саме у Верховній Раді України, що стає викликом для розвитку демократії в Україні.

Варто зазначити, що протягом 30 років української незалежності громадянам було формально нібито забезпечене основоположне право обирати й обиратися. Однак, слід відмітити вкрай низький рівень довіри до Верховної Ради, що залишався незмінним майже усі 30 років. Факт інституційної неспроможності парламентаризму в Україні як представницького інституту підтверджується також тим, що протягом нетривалої доби незалежності в країні, незважаючи на наявність легальних інструментів реалізації права народу на владу (народовладдя), український народ регулярно вдавався до інструментів прямої демократії, що, як правило, мало форму вуличних протестів (Зеленько, 2023, с. 99).

Тому, криза довіри до парламенту, є суміжною із кризою довіри до ключових суб'єктів політичного життя – партійної системи і до партій як політичного інституту загалом, при чому здебільшого парламентських партій. З початку війни більшість партій не знайшли свого місця в умовах дії нових викликів і зникли з інформаційного поля. Прогнози експертів розходяться: щодо виникнення після війни двох партій – військової та цивільної. Це зростання рівня довіри до ЗСУ, ДСНС, Національної гвардії та волонтерів і громадських організацій, що працюють на дипломатичному фронті, мають серйозні інституційні структури, і 100 % матимуть своє представництво в парламенті, в тому числі внаслідок зміни партійного фінансування, його деолігархізації.

Крім того, слід зазначити, про послаблення позицій олігархів, в т. ч. на медіапросторі України, що створює можливості для політичного представництва поза інтересами фінансово-промислових груп, тобто ідея зі залученням коштів громадськості, неолігархічного бізнесу може бути реалізована. Важко передбачити ризики сьогодні – можлива й ще більше фрагментація політичного поля України. Тобто ми постаємо перед новою реальністю – військових у політиці – як нової її сили. О. Розумний, провідний експерт політико-правових програм Центру Разумкова, прогнозує інший сценарій – намагання політичних партій залучити до своїх лав військових, рівень довіри до яких дуже високий – 95 %. Безумовно, можна констатувати зникнення проросійських сил, чимало партій заборонені через колабораціоністську, антиукраїнську діяльність.

Слід врахувати, що з початком повномасштабної війни в Україні суспільство змінилося, в людей сформувався запит на швидкі та ефективні дії влади, очікування змін у всіх сферах життя та на відродження післявоєнної України без впливу кланово-олігархічних груп як на загальнодержавному, так і місцевому рівнях, без корупції, без неефективних та бюрократичних органів всіх гілок влади та ін.

Під час війни дуже складно аналізувати політичні процеси. В той же час вже зараз можна говорити про істотне прискорення процесу націєтворення. Останні дані соціологічних досліджень свідчать, що етап громадянської (політичної) самоідентифікації Україною пройдено. Повномасштабне вторгнення РФ на територію України практично завершило процес формування політичної нації та значною мірою нівелювало ті соціально-політичні розмежування, які завжди поглиблювали «кризу ідей» – мовні, релігійні, зовнішні орієнтири тощо (Дембіцький, 2023, с. 21-23).

Українське суспільство трансформувалось у потужний соціальний організм спротиву російській агресії. Основи життєдіяльності такого суспільного організму в стані мобілізації знову нагадують феномен народного зібрання (Майдану) з його повсякденними практиками самоорганізації, солідарної взаємодопомоги, волонтерства, що є переважною моделлю поведінки більшості громадян.

Т. Снайдер, американський дослідник, професор Єльського університету, оцінюючи глобальний вимір війни, зауважує: «Ця війна – про утвердження принципів у ХХІ ст. та про можливості демократії майбутнього» (2022). Вона виявила світоглядні виміри демократії та авторитаризму, актуалізувала ціннісний фундамент самої демократії. Російсько-українська війна – це конфлікт соціально-політичних смислів, які поширюються через кордони. Адже справжня причина російської агресії – не вигадані мілітарні загрози для РФ або утиски російськомовного населення, а саме «м'яка сила» прикладу демократичної трансформації колишньої сусідньої радянської республіки, де, на відміну від путінської РФ, відбуваються конкурентні демократичні вибори, функціонують основні свободи, зокрема слова та зібрань (Snyder, 2022).

Висновки. Стосовно завдань і можливих варіантів розвитку суспільно-політичного життя в Україні у післявоєнний період, зокрема зміни та/або часткової зміни політичних гравців, створення нових партій як загальнодержавного рівня, так і регіональних політичних утворень, можливої трансформації політичних інститутів в Україні загалом варто зазначити наступне. Після закінчення війни та скасування воєнного стану централізація влади має послабитися в бік децентралізації – надання більших повноважень регіонам та органам місцевого самоврядування, відбуватиметься демократизація суспільно-політичних процесів в країні. Під впливом вимог суспільства повинні будуть створюватись нові політичні партії на ідеологічній основі, національно-патріотичного спрямування як загальнодержавного, так і регіонального рівня, основу їх мають складати, в першу чергу, громадські діячі – лідери суспільних думок, військові, волонтери та інші члени суспільства з активною громадянською позицією (відомі волонтери, активісти, лідери суспільної думки).

Стосовно основних завдань після воєнного відновлення України, то ключовим є розвиток України як держави з ефективними державними інституціями, тобто якісне здійснення нею всіх своїх основних, притаманних кожній розвиненій державі, функцій. Крім того, важливим в цей час є, не зважаючи на запроваджений воєнний стан та повномасштабну агресію, продовжувати кроки з деолігархізації та демократизація політичного режиму та держави загалом.

Важливим першочерговим завданням є подолання/мінімізація політичної корупції, оскільки усунути неефективність держави можна, лише змінивши правила гри, зокрема і на законодавчому рівні, які б її відтак унеможливили. Тому розуміння всіх ризиків вимагають відповідних досліджень для вироблення дій по усуненню тих проблем, які є в нашій державі в умовах війни. Головним чинником трансформації політичного режиму в Україні вже сьогодні є саме соціально та політично активне громадянське суспільство, в якому формується запит на швидкі реформи та радикальні очікування на політику післявоєнної України без корумпованої та бюрократичної влади й політиків, олігархічного впливу на всі ключові процеси в державі, прозорість та підзвітність державної влади загалом. Перспективним є системне вивчення цих процесів і встановлення тенденцій розвитку політичного режиму в Україні.

Використані джерела:

1. Бабкіна, О. (2024). Політичний режим в Україні напередодні та під час воєнного стану. *Політика та право в умовах дії воєнного стану: пошук рішень*: збірник матеріалів Міжнарод. наук. конф. / за заг. ред. П. В. Горінова ; Навчально-науковий інститут права та політології УДУ імені Михайла Драгоманова (м. Київ, 23 квітня 2024 р.). С.20-23.
2. Дембійський, С. (кер.). (2023). Соціологічний моніторинг «Українське суспільство після 16 місяців війни». Київ: Інститут соціології НАН України. <https://i-soc.com.ua/ua/news/sociologichnij-monitoring-ukrainske-suspilstvo>.
3. Зеленько, Г. (керівник, наук. ред.). (2022). *Кризи політичного розвитку в Україні: причини, зміст і*

способи нівелювання: монографія. Авт. кол.: Р. В. Балабан, С. Г. Брехаря, Л. Л. Кияниця, О. Ю. Кондратенко, Н. В. Кононенко, Т. М. Ляшенко. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 352 с.

4. Зеленько, Г. (керівник, наук., ред.). (2023). Політична система України: Конституційна модель та політичні практики : монографія. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 536 с.

5. Железняк, Я. (2024, березень, 14). *Парламентська криза. Що далі?* LB.ua. https://lb.ua/news/2024/03/14/603321_parlamentska_kryza_shcho_dali.html.

6. Майборода, О. (керівник, наук. ред.). (2022). Політичний процес у незалежній Україні: підсумки і проблеми: монографія/кол. авт.: (кер., наук. ред.) та ін. Вид. 2-ге, доп. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 704 с.

7. Матяш, Т. (2023, грудень, 15). *Щомісяця Верховна Рада втрачає одного депутата*. LB.ua. https://lb.ua/news/2023/12/15/589194_shchomisyatsya_verhovna_rada_vtrachaie.html.

8. Про утворення військових адміністрацій: Указ Президента України № 68/2022 (2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text>.

9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» № 2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України) від 08.12.2004 № 20-рп/2010. (2010). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10#Text>

10. Snyder, T. (2022, September/October). *Ukraine Holds the Future. The War Between Democracy and Nihilism*. Foreign Affairs. <https://www.foreignaffairs.com/ukraine/ukraine-war-democracy-nihilism-timothy-snyder>

References:

1. Babkina, O. (2024). *Politychnyi rezhym v Ukraini naperedodni ta pid chas voiennoho stanu (Political Regime in Ukraine Before and During Martial Law)*. *Polityka ta pravo v umovakh dii voiennoho stanu: poshuk rishen: zbirnyk materialiv Mizhnar. nauk. konf. / za zah. red. P. V. Horinova; Navchalno-naukovyi instytut prava ta politolohii UDU imeni Mykhaila Drahomanova (m. Kyiv, 23 kvitnia 2024 r.)*. S. 20-23. [in Ukrainian].

2. Dembitskyi, S. (ker.). (2023). *Sotsiolohichni monitorynh "Ukrainske suspilstvo pislia 16 mitsiachtsiv viiny" (Sociological Monitoring "Ukrainian Society After 16 Months of War")*. Kyiv: Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy. <https://i-soc.com.ua/ua/news/sociologichnij-monitoring-ukrainske-suspilstvo>. [in Ukrainian].

3. Zelenko, H. (kerivnyk, nauk. red.). (2022). *Kryzy politychnoho rozvytku v Ukraini: prychny, zmist i sposoby niveluvannia: monohrafiia (Crises of Political Development in Ukraine: Causes, Content and Ways of Mitigation: Monograph)*. Avt. kol.: R. V. Balaban, S. H. Brekharia, L. L. Kyianytsia, O. Yu. Kondratenko, N. V. Kononenko, T. M. Liashenko. Kyiv: ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 352 с. [in Ukrainian].

4. Zelenko, H. (kerivnyk, nauk. red.). (2023). *Politychna systema Ukrainy: Konstytutsiina model ta politychni praktyky: monohrafiia (Political System of Ukraine: Constitutional Model and Political Practices: Monograph)*. Kyiv: ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 536 с. [in Ukrainian].

5. Zhelezniak, Ya. (2024, berezen, 14). *Parlamentska kryza. Shcho dali? (Parliamentary Crisis. What Next?)*. LB.ua. https://lb.ua/news/2024/03/14/603321_parlamentska_kryza_shcho_dali.html. [in Ukrainian].

6. Maiboroda, O. (kerivnyk, nauk. red.). (2022). *Politychnyi protses u nezalezhnii Ukraini: pidsumky i problemy: monohrafiia (Political Process in Independent Ukraine: Results and Problems: Monograph)*. 2-he vyd., dop. Kyiv: Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. І. Ф. Кураса НАН України. 704 с. [in Ukrainian].

7. Matyash, T. (2023, hruden, 15). *Shchomisiatsia Verkhovna Rada vtrachaie odnogo deputata (Every Month the Verkhovna Rada Loses One Deputy)*. LB.ua. https://lb.ua/news/2023/12/15/589194_shchomisyatsya_verhovna_rada_vtrachaie.html. [in Ukrainian].

8. Pro utvorennia viiskovykh administratsii: Ukaz Prezydenta Ukrainy № 68/2022 (2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text>. [in Ukrainian].

9. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam 252 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinoosti) Zakonu Ukrainy "Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy" № 2222-IV (sprava pro doderzhannia protsedury vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy) vid 30.09.2010 № 20-рп/2010 (2004). [in Ukrainian].

10. Snyder, T. (2022, September/October). *Ukraine Holds the Future. The War Between Democracy and Nihilism*. Foreign Affairs. <https://www.foreignaffairs.com/ukraine/ukraine-war-democracy-nihilism-timothy-snyder>

Olga Babkina,

Doctor of Political Sciences, Professor,

Head of the Department of Political Science

Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University

Stanislav Diachok,

Postgraduate student, Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University

The Political Regime in Ukraine Before and During Martial Law: New Challenges

The relevance of the topic of the article lies in the fact that political regimes and the political system as a whole are key factors for understanding political processes in one or another country and are a set of methods, ways and means of exercising power. Therefore, the nature of the political regime in a particular country reflects the real relationship between power and society in the country, the features and level of development of civil society, the

political doctrine of plurality, various groups of influence, the principles of organizing political life and the rules of the game in politics, including those established at the legislative level. In particular, this topic is relevant first of all for Ukraine as a developing state that is on the path of democratic transformations, striving to become a member of the EU and integrate into the Euro-Atlantic political, economic and security structures. Therefore, for Ukraine, which during the history of its independence has experienced a number of revolutions, the "Orange Revolution" and the "Revolution of Dignity" and is now in a state of full-scale war (aggression) by the Russian Federation, the problem of having proper, effective and stable institutional processes and political development and reform of the government system.

The article analyzes the transformation of Ukraine's political regimes on the eve and during the martial law introduced after the start of the full-scale Russian invasion of Ukraine. Conclusions were made regarding the key directions and tasks of the post-war reconstruction of Ukraine and the possible development of the political system.

The purpose of the article is to clarify the features of political regimes and their transformations in Ukraine before the introduction of martial law due to the beginning of the full-scale invasion of the Russian Federation and after, as well as the related global challenges and problems that are occurring, as well as a forecast of possible options for the development of social - political life in Ukraine in the post-war period.

Keywords: politics, political regime, hybrid, transformations, civil society, influence groups, political life, president, parliament, rules of the game in politics, challenges, threats, problems, risks.

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2024.35.02>

УДК 323.22

Сергій Балан,

кандидат політичних наук, старший науковий співробітник,
Інституту держави і права ім. В.М.Корецького НАН України
ORCID: 0000-0002-9421-7037; e-mail: ser_balan@yahoo.com

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК ОБ'ЄКТ МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Досліджено концепт інформаційного суспільства як об'єкта мультидисциплінарного наукового аналізу. Проаналізовано різноманітні визначення інформаційного суспільства, запропоновані вченими з різних галузей знань: економіки, соціології, філософії, політичних наук тощо. Показано, що формування інформаційного суспільства прямо пов'язане зі стрімким поширенням інформаційно-комунікаційних технологій у всіх сферах життя. Систематизовано основні наукові підходи до вивчення цього феномену: економічний, культурно-цивілізаційний, технологічний, соціологічний та просторовий. З'ясовано, що дослідники розглядали інформаційне суспільство крізь призму аналізу змін у структурі зайнятості, споживанні інформаційних продуктів, поширенні інформаційних технологій, трансформації соціальних взаємодій та організації простору під впливом інформаційних мереж.

Виявлено спільні ознаки концепту інформаційного суспільства в різних наукових парадигмах, зокрема визнання центральної ролі інформації та знання як основи сучасних суспільних відносин. Проаналізовано вирішальний вплив технологічних досягнень, особливо інформаційно-комунікаційних технологій, на формування інформаційного суспільства та трансформацію економічних, соціальних і політичних процесів. Показано, що теоретичні розробки концепту інформаційного суспільства створили підґрунтя для подальших досліджень інформаційної держави, її функцій, механізмів управління та державної політики. Зроблено висновок про необхідність подальшої концептуалізації інформаційного суспільства для вдосконалення наукового розуміння функціонування інформаційної держави.

Ключові слова: інформаційне суспільство, інформаційна держава, прозорість і підзвітність влади, демократія, інформаційно-комунікаційні технології, свобода слова, інформаційна безпека, державна політика, державне управління, правове регулювання, політичні інститути.

Вступ. Суспільство перебуває в процесі постійної трансформації, створюючи нові соціальні феномени і типи відносин, поступово адаптуючись до них. Глобальні соціальні зміни впродовж людської історії відбувалися з різною частотою, швидкістю і тривалістю. Деякі з них, які докорінно змінювали матрицю суспільних взаємовідносин (структуру і продуктивність виробництва, соціальну структуру тощо), навіть характеризувалися вченими як «революції». Наприклад, Ю. Харарі виділяє когнітивну, сільськогосподарську, наукову та індустріальну революції (Harari, 2014).